

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi • Sayı: 649 • Ocak 2006

3 YTL

Türk Dil Kurumunun 2005 Yılı Çalışmaları

Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN

Büyük Nutuk'ta Günümüz Olaylarına ve Uluslararası Siyasal İlişkilere

Işık Tutan Değerlendirme, Açıklama ve Uyarılar

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Yorgun Şüphe (Şiir)

Halil SOYUER

Bekir Sıtkı Çobanzade

Prof. Dr. Hasan EREN

Batılılaşma Sürecindeki Türk Romanında Üç Kadın Tipi:

Zerefşan, Sermed, Refika

Dr. Ömer SOLAK

Göklerim Çiçeklendi (Şiir)

İlhan GEÇER

Yöntem ve Teknik Kavramları

Yrd. Doç. Dr. Hikmet YILMAZ

Ağır Yolcu (Şiir)

Mustafa EMRE

Doğru Yazalım Doğru Konuşalım

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI-Turgay SEBZECİOĞLU

Yağmurla Giden (Hikâye)

Filiz BAŞAR

Kısa Hikâye Türü Açısından Reşat Enis Aygen'in Hikâyeleri

Yrd. Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Dergi ve Kitap Dünyasından

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

GENÇ KALEMLERLE BAŞ BAŞA

İçindekiler

- Prof. Dr. Şikriü Halûk AKALIN*, Türk Dil Kurumunun 2005 Yılı Çalışmaları/ 3
- Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ*, Büyük *Nutuk*'ta Günümüz Olaylarına ve Uluslararası Siyasal İlişkilere Işık Tutan Değerlendirme, Açıklama ve Uyarılar / 24
- Halil SOYUER*, Yorgun Şüphe (*Şiir*)/ 34
- Prof. Dr. Hasan EREN*, Bekir Sıtkı Çobanzade/ 35
- Dr. Ömer SOLAK*, Batılılaşma Sürecindeki Türk Romanında Üç Kadın Tipi: Zerefşan, Sermed, Refika/ 39
- İlhan GEÇER*, Göklerim Çiçeklendi (*Şiir*)/ 50
- Yrd. Doç. Dr. Hikmet YILMAZ*, Yöntem ve Teknik Kavramları/ 51
- Mustafa EMRE*, Ağır Yolcu (*Şiir*)/ 55
- Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR*, Doğru Yazalım Doğru Konuşalım/ 56
- Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI-Turgay SEBZECİOĞLU*, Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü/ 61
- Filiz BAŞAR*, Yağmurla Giden (*Hikâye*)/ 72
- Yrd. Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK*, Kısa Hikâye Türü Açısından Reşat Enis Aygen'in Hikâyeleri/ 76
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN*, Dergi ve Kitap Dünyasından/ 83

DEĞERLENDİRMELER

- Beyza GÜLTEKİN*, Mevlüt Özhan, *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*, Kültür Ajansı yayınları, Nu.: 19, Ankara 2005, s. 255./ 89

HABERLER

- Prof. Dr. Recep TOPARLI*, Muharrem Ergin Ölümünün 10. Yılında Anıldı/ 91

GENÇ KALEMLERLE BAŞ BAŞA

- Hüseyin AKTAŞ*, Yadigâr (*Şiir*)/ 95

T Ü R K D İ L İ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt XCI

Sayı 649 • Ocak 2006

Sabibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Türk Dil Kurumu adına Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın

Türk Dili, Türk Dil Kurumunun elli dört yıldır yayımlanan aylık dergisidir. İlk sayısı Ekim 1951'de yayımlanmıştır.

Türk Dili, Tübitak/ULAKBİM tarafından Sosyal Bilimler Veri Tabanınca izlemeye alınmıştır. Üniversiteler Arası Kurul Başkanlığının *Filoloji Temel Alanları* için kabul ettiği 'ulusal hakemli dergi' niteliğini taşımaktadır. Uluslararası hakemli dergi özelliğine de sahip olan *Türk Dili* dergisi Millî Eğitim Bakanlığınca, *Tebliğler Dergisi*'nde yayımlanan 15.7.1974 gün ve II 077 sayılı yazıyla bütün okullara duyurulmuş ve salık verilmiştir.

Yazı Kurulu Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Prof. Dr. Mustafa Canpolat, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Recep Toparlı

Yayın Danışma Kurulu Dr. Hüseyin Ağca, Prof. Dr. Ömer Faruk Akın, Prof. Dr. Ali Berat Alptekin (Selçuk Üni.), Prof. Dr. Meliha Anbarcıoğlu, Prof. Dr. Mustafa Argunşah, (Erciyes Üni.), Prof. Dr. Ayten Coşkunoglu-Bear, Prof. Dr. İnci Enginün, Prof. Dr. Kemal Eraslan, Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy (Erciyes Üniversitesi), Prof. Dr. Gürer Gülsevin (Ege Üni.) Prof. Dr. Osman Horata, Prof. Dr. Günay Karaağaç, Doç. Dr. Turgut Karabey (Atatürk Üni.), Prof. Dr. Zeynep Kerman. Prof. Dr. Filiz Kılıç (Gazi Üni.), Doç. Dr. Timur Kocaoğlu (Koç Üniversitesi), Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, A. Turan Oflazoğlu, Prof. Dr. Orhan Okay, Doç. Dr. Mustafa Öner (Ege Üni.), Prof. Dr. Celâl Tarakçı (On Dokuz Mayıs Üniversitesi), Yard. Doç. Dr. Güzin Tural (Gazi Üni.), Prof. Dr. İsmail Ünver, Prof. Dr. Kâzım Yetiş (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Nuri Yüce (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Bilal Yücel (Cumhuriyet Üni.)

Tasarım-Yayına hazırlayanlar/ Düzelti Ayda Ertüm Konukoğlu, Elif Sevindik Karakuş

Baskı Sistem Ofset, Strazburg Cad. 7/A, Sıhhiye/ANKARA

Telefon (0312) 229 18 81

Yönetim Yeri Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA

Telefon Yazı İşleri (0312) 427 28 79 Abone (0312) 428 61 00/142

Belgegeçer (Faks) (0312) 428 52 88

Genel Ağ (İnternet) <http://tdk.org.tr> *Elmek* turkdili@tdk.org.tr

Abonelik *Türk Dili* dergisine yıllık veya altı aylık abone olunabilir. Yıllık abonelik 30 YTL, altı aylık abonelik ise 15 YTL'dir. Öğretmen, öğretim elemanı ve öğrenciler için abone tutarı yıllık 24 YTL, altı aylık ise 12 YTL'dir. Ülke dışı için yıllık abonelik 50 ABD dolarıdır. Dergilerin okul dışındaki bir adrese yollanmasını isteyen öğretmen ve öğrenciler, durumlarını gösterir bir belgeyi Kurumumuza abone istekleriyle birlikte göndermelidirler. Abone tutarı *T. İş Bankası Kavaklıdere Şubesindeki* 1093 numaralı hesabımıza (ayrıcılık hesap, havale ücreti alınmamaktadır) veya 128 236 numaralı posta çeki hesabımıza yatırılabilir. Abonelik işlemlerinin tamamlanabilmesi için banka alındı belgesinin Türk Dil Kurumu Yurt İçi ve Yurt Dışı İlişkiler Şube Müdürlüğü Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Türk Dili dergisinde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarındır. Dergide yayımlanan her türlü yazı ve şiirin yayın hakları Türk Dil Kurumuna aittir. *Türk Dili* dergisinde yayımlanan her türlü yazı ve şiir, Türk Dil Kurumunun yazılı izni olmadan bir başka yerde yayımlanamaz. Ancak, yazı, şiir ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yazı ve şiirlerin Genel Ağ (İnternet) ortamında yayımlanması; filme alınması, bestelenmesi veya oyunlaştırılması hakları da Türk Dil Kurumuna aittir.

Türk Dili dergisi yayın ilkeleri <http://tdk.gov.tr/turkdili.html> adresinde belirtilmiştir.

ISSN - 1300-2155

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI
Turgay SEBZECİOĞLU

1. Giriş

Türkçede ekler, çekim ve yapım olmak üzere iki türe ayrılmaktadır. Kelimelerin anlamını değiştirmeyip sadece cümle içerisinde bir görev kazanmasını sağlayan ekler çekim, kelimenin anlamını ve/veya türünü değiştirerek yeni bir kelime türeten ekler ise yapım eki olarak adlandırılmaktadır. Bu ayrıma dayanarak, Türkçedeki ekler genellikle çekim ve yapım eki başlıkları altında tasnif edilirken, eşitlik (+cA), olumsuzluk (-mA) ya da filimsi gibi kimi ekler bazı dil bilgisi kitaplarında çekim, bazılarında ise yapım eki olarak gösterilmiştir. Bazen de, bu tip ekler hem çekim hem yapım eki işlevine sahip olarak düşünülmüş; fakat, hangi durumda çekim ve hangi durumda yapım eki olduğu hususu tam olarak açıklığa kavuşturulmadan birbiriyle çelişen örnekler verilmiştir. Bundan dolayı, şekil bilgisi incelemeleri yapılırken bu eklerin türünü belirlemede ve özellikle de ana dili öğretiminde sıkıntılar ortaya çıkmaktadır.

Bu eklerden +cA'nın durumunu göstermek amacıyla, *Türkçe Sözlük* (1998) taranarak bu ekin bulunduğu kelimeler yapı ve tür yönünden incelenmiştir. Bazı dil bilgisi kitaplarında bu ek hem yapım hem de çekim eki olarak belirtilip bu doğrultuda örnekler verildiğinden, Sözlük'ten derlenecek veri bu görüşleri karşılaştırma imkânı sağlayacaktır. Sözlük'te, bu ekin hem yapım eki olarak kullanıldığı *kaplıca*, *karaca*, *ılıca*, *önce* ve *sivilce* gibi kelimelerin hem de, daha sonra değinileceği gibi, bazı kaynakların yapım ve çekim eki olarak kullanıldığını belirttiği *açıkça*, *güzelce*, *insanca*, *iyice* ve *kolayca* gibi kelimelerin yer aldığı görülmektedir. Oysa, sözlükte diğer çekim eklerini alan *evde*, *ev-i*, *ev-in* gibi kelimeler gösterilmemektedir. Bu durumda, sözlükte bulunan ve +cA ekini almış bütün kelimeler türemiş mi sayılmaktadır? Bu soruya hemen evet demek pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca, dil bilgisi kitaplarında yer alan +cA ekinin türüyle ilgili farklı sınıflandırmaların, kelime türlerini belirlerken ortaya çıkan görüş ayrılıklarından mı yoksa ekin kendi içinde barındırdığı ve geçmişten gelen bir işlevden mi kaynaklandığı hususu açıklığa kavuşturulmalıdır. Bundan dolayı bu ek, yapım ve çekim dışında adı konmamış bir

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

başka ek türünü örneklendiriyor olabilir. Söz konusu ekin türüyle ilgili karışıklıkları gidermek için, bu konuların özellikle incelenmesi gerekmektedir.

Bu ekin türünü belirlemeye çalışırken genel olarak eş zamanlı bir inceleme yöntemi tercih edilmiş, bunun yetersiz kaldığı durumlarda ise art zamanlı açıklamalara da yer verilmiştir.¹

2. +cA ekinin dil bilgisi kitaplarındaki görünümü:

Dil bilgisi kitapları gözden geçirildiğinde, +cA ekini sadece çekim eki olarak gösteren bir kaynağa rastlanmamaktadır. Bunun en önemli sebebi, artık hastalık (*boğmaca*), hayvan (*kokarca*) ve yer adları (*Çamlıca, ılıca, kaplıca*) gibi kelimelerde bu ekin kalıplaşmış olarak görülmesidir. Bu nedenle, sözü edilen kaynakları +cA ekiyle ilgili açıklamalarından dolayı iki grupta toplamak mümkündür: Bu eki sadece yapım eki olarak sınıflandıranlar ve hem yapım hem de çekim eki görevinde kullanılabileceğini söyleyenler.

2. 1. Sadece yapım eki olarak sınıflandıranlar:

+cA ekinin içinde bulunduğu kelimelere ve bu kelimelerin anlamlarına dayanarak bu ekin bir yapım eki olması gerektiğini söyleyen dil bilgisi araştırmacıları vardır. Bunlardan Ediskun, yapım ekleri bahsinde bu ekin addan ad yapan işlek bir ek olduğunu, dil adları (*Türkçe, Rusça*) ile somut adlar (*bilmece, bulmaca, kaynarca, karaca*) türetmede kullanıldığını belirtir (Ediskun 1999: 125). Ayrıca, türemiş sıfatlar bahsinde tekrar ele aldığı +cA ekini addan şekil, tarz, yakışıklık; ilgi; belirsiz miktar; küçültme anlamında sıfatlar (*askerce selam, insanca hareket, terbiyesizce gülüş, Fransızca kelime, binlerce insan, olanca güç, güzelce ödev*) türeten bir yapım eki olarak gösterir (Ediskun 1999: 146). Yine türemiş zarflardan bahsederken *güzelce, böylece* gibi örnekler vermektedir (1999: 279).²

Ediskun gibi, Gencan da +cA ekini yapım ekleri arasında göstermektedir. Ona göre bu ek, zamirlere, sıfatlara, zarflara, "n" ile biten fiil tabanlarına, -mA ekiyle fiilden türemiş adlara, iyelik takılı ad soylu kelimelere getirilir. Ayrıca millet adlarına gelip dil adı yaparken çoğullanmış sayılara gelerek nicelik abartısı katar: *Sınıfça, yiğitçe, bence; eğlence, kesmece, gönlünce, kaynarca, Bulgarca, Arapça, yüzlerce* (Gencan 2001: 229-230).

2. 2. Hem çekim hem de yapım eki olarak sınıflandıranlar

Eklendiği kelimelere ve yerine getirdiği işlevlere bakarak +cA ekinin

¹ +cA ekinin art zamanlı görünümü, Türk dil ve lehçelerindeki işlevleri hususunda Zeynep Korkmaz uzun ve açıklayıcı bir yazı yazmıştır (1995a: 12-84). Bu araştırma ise, ekin eş zamanlı ve Türkiye Türkçesindeki görünümü üzerine yoğunlaşmaktadır.

² Aynı araştırmacı, adın durumlarını açıklarken eşçilik durumundan, dolayısıyla da +cA ekinden hiç söz etmez (1999: 110).

hem yapım hem de çekim eki olması gerektiğini belirten dil bilgisi araştırmacıları da vardır. Bunlardan Ergin, aslında çekim eki olan bu ekin zamanla kalıplaşarak ve işlev değiştirerek yapım eki olarak kullanıldığını belirtir. Ona göre çekim eki olarak kullanıldığında adlara “gibi, göre, kadar ve birliktelik” anlamları katmaktadır: *İnsanca, iyice, açıkça, yüzlerce, yanımca, ardınca, bence, bunca, akça, yavaşça, kırmazca, tilkice*. Millet, dil, lehçe ve şive adları yaptığında ise yapım ekidirler: *Almanca, Özbekçe, Çuvaşça* (Ergin 1993: 158).

Prof. Dr. Korkmaz da, +cA ekini ad çekim ekleri başlığı altında eşitlik çekim eki olarak sınıflandırmaktadır. Ayrıca, her ne kadar çekim eki olsa da bu ekin zamanla yapım ekine dönüştüğünü ve ad çekiminde kullanılmasının hayli sınırlandığını belirtmektedir. Korkmaz, eşitlik durum eki olarak bu ekin eklendiği ad ile fiil veya cümlelerin başka bir ögesi arasında karşılaştırmaya dayanan farklı niteliklerde eşitlik bağıntısı kurduğunu açıklamaktadır: *aptalca* konuşmak, *aylarca* beklemek, *gönlünce* yaşamak, *paraca* bunalmak (2003: 25).

Yine Korkmaz, addan ad yapan ekleri anlatırken +cA ekini yapım ekleri içerisinde göstermekte, bu ekin aslında eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekim ekirken zamanla sınıf değiştirerek bir yapım ekine dönüştüğünü belirtmektedir. Yapım eki olarak da sıfat (*aptalca* bir davranış, *bönce* hareket), zarf (*açıkça* söyledi) ve ad (*Ağcaköy, Ağcakuyu*) türettiğini söylemektedir (Korkmaz 2003: 36-37).

Prof. Dr. Zülfikar'a göre ise, bu ek “eşitlik, benzerlik, gibi, göre, nispet” anlamlarını kattığı için sıklıkla kullanılan işlek bir ektir. Ancak yaptığı kelimelerin çoğu kalıcı özellik taşımaz. *Çocukça, kolayca, alçakça, ailece, gizlice* örnekleri cümlede sıfat veya zarf olarak kullanılabilirler. Bu durumda vurgu +cA eki üzerinde değil bir önceki hece üzerindedir: *Güzelce* (sıfat) bir kız, *bızlıca* (zarf) geçti. Bunun yanında +cA ekinin kalıcılık niteliği taşıyan ve doğrudan anlamları değiştiren bir yapım eki olduğu da görülmektedir: *Ilıca, kaplıca* (<*kapalıca*), *sivilce* (<*siğilce*), *önce, alaca, karaca, yumuşakçalar, sütlüce, akarca* gibi (Zülfikar 1991: 62).

Bozkurt'a göre, işlek bir ek olan +cA birbirine yakın işlevlerde sözler türetir. Türettiği sıfatlar bir işe uygunluk, bir işe yakışıklık (*askerce*) belirtir. Ayrıca ilgi (*Türkçe şiiir*) ve küçültme sıfatları ile belirsiz bir miktar belirten sıfatlar (*onlarca*) türetmekte kullanılır (Bozkurt 1995: 278). Yine aynı dilci, türemiş zarflar konusuna değinirken +cA ekini zarf türeten ekler içerisinde gösterir. Zarf yapan bu ekin iki görevi vardır. Birincisi topluluk adlarından sonra gelerek işin topluca yapıldığını (*sınıfça*) anlatması, ki bu *tarafından* kelimesiyle aynı anlamı taşır, ikincisi de *gibi* ilgecinin anlamını vermesidir (*insanca*) (Bozkurt 1995: 288).

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

Hengirmen'e göre +cA, bir yapım eki olarak adlara, ad soylu sözcüklere gelerek eşitlik, benzerlik, görelilik anlamı verir: *adamca*. Millet adlarından sonra gelerek dil ve lehçe adları yapar: *Türkçe, Azerice*. Bu ek, sıfat görevini üstlenen sözcüklere eklenerek benzerlik, görelilik, eşitlik anlamları verir: *aylarca, uzunca*. Ayrıca yer adları yapar: *Sapanca, Çekmece, Ortaca* (Hengirmen 1998: 290-291). O bazı dilcilerin +cA ekini, eşitlik eki başlığı altında ad durum ekleri arasında saydığını, kendisinin de bu görüşe katıldığını ve bu ekin eşitlik durumu olarak kullanıldığında genellikle göre (*sızce*) ve gibi (*insanca*) anlamları verdiğini belirtir. Ancak, bu ek ile diğer ad durum ekleri arasında bir fark bulunduğunu da kabul eder (Hengirmen 1998: 126).

Koç da, +cA ekini ad çekim eklerinin içerisinde göstermez (1996: 70-71). Buna karşılık, addan ve ad soylu sözcüklerden ad türeten yapım ekleri içerisinde yer verdiği bu ekin, dil, yer adları ve değişik kavramlarda adlar türettiğini söyler: *Çince, Düzce, dilekçe*. Yine bu ek, sıfat ve zarf yapmakta da kullanılabilir. Buna rağmen Koç, +cA ekinin bir çekim ekinden sonra geldiğinde "göre, ölçü, bakımından" (*keyfince, boyunca, sıbhatçe*) kavramlarını veren bir ad çekim eki olarak da kullanıldığını belirtmektedir (Koç 1996: 113-114).

3. +cA ekinin türü

Yukarıda çeşitli dil bilgisi kitaplarından aktarılan, +cA ekiyle ilgili açıklamalara bakıldığında bu kaynaklar arasındaki bakışsızlık ve tutarsızlık hemen göze çarpmaktadır. Bu ekin bulunduğu kelimelerin bir kitapta türemiş, başka bir kitapta basit olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu farklı sınıflandırmalar adı geçen kitaplarda gerekçeleriyle açıklanabilmiş olsaydı aynı konudaki görüş farklılıkları diye hoşgörülebilirdi. Ne var ki, bu bakışsızlık ve farklılıkların sebebi dil bilgisi kitaplarında yeterince açıklanmamış, yapılan açıklamalar da bu ekin türü hakkında bir fikir oluşturma yönünden yetersiz kalmıştır. Sonuç olarak dil bilgisi kitapları gözden geçirildiğinde +cA ekinin yapım ya da çekim eki olması hususunda açık ve net bir görüş ortaya çıkmamaktadır.

Bu durumda, +cA ekinin türüyle ilgili karışıklığın sadece dil bilgisi kitaplarındaki farklı ve yetersiz açıklamalardan kaynaklandığını düşünmek doğru olmayacaktır. Dil bilgisi araştırmacılarını böyle değişik açıklamalara iten bir neden olmalıdır. O da, +cA ekinin eklendiği kelimelerde yerine getirdiği işlevlerdir. Burada, şöyle bir soru sormak yerinde olacaktır: Bu ekin, diğer eklerin çoğunluğunun kolaylıkla girdiği yapım ve çekim işlevi kategorilerinden birine girmesini engelleyen özelliği nedir? Buna verilecek cevap, yapım ve çekim diye ikiye ayrılan bu ek sınıflandırmasının yetersiz kalması olarak görülmelidir. +cA ekinin bir türlü bu iki ek türünden birine uymama-

sı, bu ekin, iki ek türünden farklı bir işlevi yerine getirdiğini göstermektedir. O zaman, +cA ekini yapım ve çekim diye ikiye ayrılmış bir sınıflandırma işlevine göre onu üçüncü bir ek türüyle adlandırmak daha tutarlı olabilir.

Böyle bir çözüme ulaşmak için yapılması gereken şey, +cA ekinin gerçekte sadece bir yapım veya çekim eki olmadığını ispat etmek olmalıdır. Söz konusu ekin günümüzde sadece yapım ya da çekim eki sayılamayacağını göstermek için ekin tarihî gelişimine bakmak, yapım ve çekim eki görevinde kullanılan +cA'nın aynı ek mi yoksa farklı iki ek mi olduğunu belirlemek gerekmektedir. Bu hususa Korkmaz da değinmiştir:

"Çekim ekleri yapım ekleri olarak kullanılmadığı gibi, yapım ekleri de çekim ekleri vazifesini görmezler. Fakat kelimeler gibi, ekler de bazen anlamlarına ve gördükleri vazifelerin verdiği imkânlarla göre, uzun devirleri içine alan gelişme, kıyas ve anlam değışmesi yolları ile bir gruptan ötekine geçebilir. Durum böyle olunca, elimizdeki araştırmada, şekilce bir olup da gördükleri vazifeler ve bu vazifelerin nitelikleri bakımından birbirilerinden ayrı olan +ça ekleri, yani kelime çekim ve kelime yapımında kullanılan +ça ekleri arasında bir bağlantının mevcut olup-olmadığı hususunun da tespiti gerekmektedir. Biz bu konuyu bu noktayı da göz önünde tutarak yürütmeye çalışırken, böyle bir bağlantının var olduğu yerlerde, iki grup arasındaki birbirine geçiş merhale ve ilişkilerini de belirtmeye çalıştık" (1995b: 12).

Korkmaz'ın da belirttiği gibi +cA eki yapım eki olma sürecine girmiş, ama bu süreci henüz tamamlayamamış görünmektedir. İster yapım ekine dönüşme sürecinde olan bir çekim eki ister yapım ve çekim ekinden farklı adı konmamış başka bir ek olsun, her iki durumda da bu ekin özelliklerinin örneklerle ispat edilmesi gerekmektedir. İspat edilemediği takdirde, bu ekin birtakım eklerde görüldüğü gibi bazen yapım bazen de çekim eki olduğunu kabul etmek gerekecektir. Bu ekin çeşitli görünümleri hâlâ çekim ekinden yapım ekine doğru bir geçiş aşamasında olduğunu göstermektedir. Daha doğrusu, bu ekin aslında çekim ya da yapım eki olmaktan ziyade adı konmamış başka bir ek olduğunu düşünmek de yanlış olmayacaktır. Bu görünümler, ekin çeşitli kullanımlarının incelenmesiyle ortaya konabilir.

3. 1. +cA ekinin çekim eki olması

+cA ekinin çekim eki olarak sınıflandırılmasının bazı yapısal nedenleri vardır. Bunlar, +cA'nın zamirlerden ve iyelik eklerinden sonra kullanılabilmesidir. Aşağıda bu kullanımlar açıklanacaktır.

3. 1. 1. Zamirlerden sonra kullanılabilmesi

Bilindiği üzere, *kimlik*, *benlik* gibi bir iki örneğin dışında zamirlere yapım eki eklenemez. Eğer +cA bir yapım eki olsaydı, diğer yapım ekleri gibi davranıp zamirlere rahatlıkla eklenememesi gerekirdi. Hâlbuki, bunun tersi bir durumla karşı karşıyayız. Yani +cA eki *bence*, *sence*, *sizce*, *onca* vb. örneklerdeki gibi zamirlere kolayca eklenebilmektedir. Buradan, +cA ekinin çekim eki olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

3. 1. 2. İyelik ekleriyle kullanılabilmesi

Sözlükte de yer alan bazı kelimelere baktığımızda +cA ekinin iyelik ekinden sonra geldiği görülmektedir. *Ömrümce*, *boyunca*, *kanımca* sözleri bu tür kullanımlara birkaç örnektir. Bu noktada şöyle bir soru sorulmalıdır: Eğer +cA eki, çekim ekinden yapım ekine dönüşme sürecini tamamlamış ve artık bir yapım eki olmuşsa nasıl oluyor da çekim ekinden sonra gelebiliyor?³ Yok bir çekim ekiyse nasıl oluyor da bazı dil bilgisi kitaplarında bu örnekler türemiş sözcükler olarak değerlendiriliyor? Bu sorulara tutarlı bir cevap vermek dil bilgisi kitaplarında yer alan açıklamalarla pek mümkün görünmemektedir. Yine, aynı kelimelerde +cA ekine çekim eki denildiğinde sorunun çözümlenip çözümlenmeyeceği araştırılmalıdır. Bu durumda, ilk önce aynı anlama gelen ve hatta aynı görevde kullanılan *bence* ile *kanımca* kelimelerindeki +cA ekinin gerçekten farklı ekler olduğunu ispatlamak gerekecektir. Bu da oldukça zordur; çünkü, *bence*'deki +cA yapım eki *kanımca*'daki çekim eki diye sınıflandırılrsa bile, bu iki kelimenin nasıl olup da cümlede aynı işlevi yerine getirecek şekilde ve hemen hemen aynı anlamda kullanıldığını açıklamak gerekecektir. Bu durumda söylenebilecek üç şey vardır:

1. *Bence* ve *kanımca* kelimelerindeki her iki ek de çekim ekidir.

2. *Bence* kelimesindeki +cA yapım eki, *kanımca*'daki çekim ekidir. Yalnız, böyle bir açıklama her iki kelimenin de aynı görevde kullanılmasından dolayı geçersiz olmaktadır.

3. Hem *bence* kelimesine eklenen hem de *kanımca*'da yer alan iki ek de aynı ektir; fakat, çekim ya da yapım eki değil, başka bir ektir. Bu iki ek, farklı geçiş aşamalarını gösterdiğinden ne tam anlamıyla çekim ne de tam olarak yapım ekidirler.

³ Çekim ekinden sonra yapım ekinin gelmemesi Türkçe dil bilgisinin genel bir kuraldır. Eğer bu istisnası olmayan bir kural olsaydı, +cA için en azından çekim ekinden sonraki kullanımlarına kesinlikle yapım eki denebilirdi. Ne var ki çekim ekinden sonra yapım ekinin geldiği *baba-m-gil*, *on-da-lık* gibi örnekler istisna da olsa görülebilmektedir. Bu durumda, +cA ekinin çekim ekinden sonraki kullanımı için yapım eki olduğunu söyleyenler bu istisnaları kanıt olarak sunabilirler. Yalnız çekim ekinden sonra yapım ekinin geldiği örneklerin az olması, kuvvetli bir kanıt olarak kullanılmalılarını engellemektedir.

3. 2. +cA ekinin yapım eki olması

+cA ekinin yapım eki olarak gösterilmesinin de bazı yapısal gerekçeleri vardır. Bunlar ekin kendisinden sonra çekim eklerinin gelebilmesi, ad cinsinden bütün kelimelere ve cansız varlık adlarına eklenememesidir. Bu kullanımlar sırayla açıklanmaya çalışılacaktır.

3. 2. 1. Kendisinden sonra çekim eklerinin gelebilmesi

+cA ekinin bir durum eki sayılması, onun diğer durum ekleri gibi davranması zorunluluğunu da beraberinde getirir. Durum eklerinin ise, kendilerinden sonra başka bir ad çekim eki gelmesine izin vermezken bazı yapım eklerine izin verdikleri görölmektedir.

- a. *kapı-da-(y)ı
- b. *kapı-(y)a-nın
- c. kapı-da-ki (kedi)

Bu örneklerden de anlaşılabilceği gibi, durum eklerinden sonra bazı yapım ekleri gelebilirken başka bir ad çekim ekinin gelemediği görölmektedir. Oysa +cA ekine bakıldığında, *aslan-ca-sı-na*, *çalgın-ca-na* kelimelerindeki gibi kendisinden sonra iyelik eklerini alabildiği ortaya çıkmaktadır (Ergin 1993: 228). Hatta bundan dolayı +cAsInA, +cAnA gibi yeni birleşik eklerin oluştuğu bile söylenebilir. Bundan dolayı, +cA ekini bir yapım eki olarak kabul etme zorunluluğu doğmaktadır.

3. 2. 2. Ad cinsinden bütün kelimelere eklenememesi

Eğer +cA eki bir durum eki olsaydı, diğer durum ekleri gibi bütün adlara kolaylıkla eklenebilmesi gerekirdi. Beklenenin aksine, bu ek ad ve ad cinsinden bütün kelimelere eklenememekte (**uzayca*, **kuşaca*, **ihanetçe*, **suca*, vb.), daha çok sıfat (*cesurca*), zamir (*bizce*) ve zarflara (*hızlıca*) getirilebilmektedir (Ergin 1993: 228). Bu duruma bakarak +cA ekinin yapım eki olma sürecine girdiği söylenebilir mi? Eğer öyleyse yapım eklerinin de öyle her ada eklenemeyeceğini göstermek gerekmektedir.⁴ Bu ekin diğer durum ekleri gibi her ada eklenememesi, onun tam bir yapım eki olduğunu göstermese bile çekim eki olma özelliğinden de sıyrıldığını ve bir çeşit yapım eki ya da başka bir ek olma sürecine girdiğini göstermektedir.

3. 2. 3. Cansız varlıkların adlarına eklenememesi

+CA ekinin yapım eki olma eğilimini gösterdiğine dair bir başka delilse, bu ekin diğer durum ekleri gibi cansız varlıkların adlarına getirilememesidir: **Taşça*, **duvarca*, **masaca* (Hengirmen 1998: 126).

⁴ Bu hiç de zor değildir. Örneğin sayılara gelen, ad ve sayı sıfatı yapan -z (*ikiz*, *dördüz*) yapım eki her ada getirilemez : *uzayız, *burunuz. Bu durum tüm yapım ekleri için geçerlidir.

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

3. 3. Geçiş aşamasında bir ek olması

+cA ekinin çekim ve yapım eki olarak sınıflandırılmasının başlıca sebeplerini belirttikten sonra bu ekın aslında başka bir ek olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bu önermenin dayanakları gösterilecektir.

3. 3. 1. +cA ekinin en eski işlevi

Dil bilgisi araştırmacılarının paylaştığı ortak bir görüşe göre, +cA eki öncelikle çekim eki olarak kullanılmıştır (Ergin 1993, Korkmaz 1995b, Korkmaz 2003). Türkçenin ilk dönemlerinde bir çekim eki olan bu ek zamanla yeni bir işlev üstlenmiş ve yapım eki gibi kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüşte olan Ergin de, "Aslında bir çekim eki olan bu ek klişeleşerek veya fonksiyon değiştirerek eskiden beri yapım eki hâlinde de kullanılmaktadır" demektedir (1993: 158). Yine Ergin'e göre, "Çekim eki olarak işlevlik sabasını gittikçe daraltan bu ekın yapım eki olmak temayülü, dediğimiz gibi, Türkçede başlangıçtan beri varola gelmiştir" (1993: 228). Yalnız, bu ekın yapım ekine dönüşme süreci günümüzde bile tam olarak bitmemiş; bu yüzden ek, hem çekim hem de yapım eki işlevini yerine getirmeye devam etmiştir. Burada yine Ergin'in görüşleri önemli bir dayanak noktası oluşturmaktadır:

"Eşitlik ekleri de instrumental ve yön ekleri gibi işlevliğini kaybetmek ve çekim eki hâlinde çıkmak temayülü gösterirler. Yalnız ikinci derecedeki eşitlik ekleri instrumental ve yön ekleri gibi bugün tamamıyla klişeleşerek donup kalmış; asıl eşitlik eki ise bu temayülü eskiden beri göstermekle beraber henüz tamamıyla çekim ekliğini kaybetmemiş; diğerleri aşağı yukarı bir yapım eki hâline geldikleri halde o bazan yapım eki, bazan çekim eki olarak iki taraflı bir ek durumunu almıştır" (1993: 227).

3. 3. 2. Vurgu⁵

Eğer +cA eki tahmin edildiği gibi Türkçenin ilk dönemlerinde bir çekim ekiyse ve çekim ekliğinden sıyrılma süreci günümüze kadar uzanıyorsa, bu sürecin henüz tamamlanmamış kabul edilebileceği yukarıda belirtilmişti. Bu ekın, bir taraftan çekim eki olarak kalmayıp değişme eğilimi gösterirken bir taraftan da daha önceki işlevinden kopamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum bir çeşit merkezkaç eylemi olarak düşünebilir. Yani bu ek, kuvvetli bir biçimde çekim eki olmaya devam etmesine rağmen aynı derecede bu özelliğinden uzaklaşma isteği göstermektedir. Bu durum en açık bir şekilde, dil adlarında +cA ekinin, sonraki bölümde değinileceği gibi, yapım eki olarak kullanıldı-

⁵ Şimdiye kadar +cA ekiyle ilgili söylenenler bu ekın yapı görünümüleriyle ilgiliydi. Vurgunun tam olarak yapıyla ilgili incelemelerde dayanak noktası olması söz konusu değildir; fakat burada vurgu, konuyu bir başka yönden aydınlatabileceği düşüncesiyle ele alınmıştır.

ğında vurguyu kendi üzerine alması gerekirken tersine kendisinden önceki heceye aktarmasından anlaşılabilir⁶ (Ergin 1993: 158).

3. 3. 3. Dil adlarının zarf olması

Çekim eki olarak kullanılan +cA eki, genellikle vurguyu kendinden önceki heceye aktarırken yapım eki olduğu zaman vurguyu kendi üstünde taşır: *sızca, boyca, günlerce; sakınca, gerekçe, düşünce* (Demircan 2001: 32). Buna rağmen dil adları yapan +cA eki vurguyu kendinden önceki heceye aktarmaktadır (Ergin, 1993: 158; Ediskun 1999: 95). Bu husus da, +cA ekinin her ne kadar bir yapım eki görevi üstlense de çekim eki işlevinden tam anlamıyla sıyrılmadığını göstermektedir. Bu ilginç durum yine dil adlarının cümledeki kullanımında görülebilir. Dil adları aslında +cA ekiyle türemiş kelimelerken örneği az görülür bir şekilde (*sabableyin, kışın* gibi) cümlede zarf olarak da kullanılabilirler (Ediskun 1999: 279). Örneğin, “Vatandaş, *Türkçe* konuş!” cümlesinde *Türkçe* kelimesi *açıkça, basitçe, epeyce, defalarca* kelimeleri gibi zarf görevinde kullanılmıştır. Bu kelimelerle *Türkçe* kelimesini karşılaştırdığımızda aralarındaki işlev farkı hemen görülebilir. *Türkçe*, tamamen bir ad olduğu hâlde diğerleri birer zarftır ve +cA ekinin bu kelimelerdeki görevi geçici gibidir. Bu durumda *Türkçe*'deki +cA'nın farklı davranıp eklendiği kelimeyi zarf olarak kullandırtmaması gerekirdi. Demek ki, +cA eki yapım eki görevi üstlenmekte bir sakınca görmemekte; ama, çekim eki görevinden de bir türlü ayrılamamaktadır.

3. 3. 4. Bir ekin hem çekim hem de yapım eki olması

Hiç şüphesiz +cA ekinin yapım eki olduğu örnekler vardır. Bunların, eşitlik diye adlandırılan çekim ekinin yapım ekine dönmüş şekilleri mi olduğu, yoksa aralarındaki tek bağın tesadüfi bir ses benzerliğine mi dayandığı sorusu cevaplandırılmalıdır. Bu hususu açıklığa kavuşturabilmek için çeşitli örnekler üzerinde düşünmek gerekmektedir. Bunun için, +cA ekiyle türemiş kelimeler ile aynı ekin eşitlik eki olduğu kelimeleri anlam açısından karşılaştırmak gerekmektedir. *Atmaca, sinirce, kaplıca, alaca, karaca, kaynarca, günce, ılıca, ilçe* gibi örneklere bakıldığında aslında bu ekin yapım eki anlamının da çekim eki olmasından kaynaklandığı görülebilir (Ergin 1993: 158).

Yukarıda bahsedilen durum bize bir başka gerçeği de göstermektedir: Demek ki, tarihî yolculuğuna bir çekim eki olarak başlayan +cA eki, girdiği değişim sürecini bazı durumlarda tamamlayıp bir yapım ekine dönmüşken, bazı durumlarda çekim ekini andırarak özelliklerini göstermekte, bazı kulla-

⁶ Bu ekle türetilen tüm kelimeler için aynı şey söylenemez. Ergin'in de söylediği gibi *alaca, karaca* gibi örneklerde çekim eki izi tamamen silinmiştir. Bu yüzden vurgu son hecede yani ekin üzerindedir (Ergin 1993: 158).

Geçiş Aşamasında Olan +cA Ekinin Türü

nımlarında ise değişim sürecini tamamlayamamış bir ek izlenimini vermektedir.

+cA ekinin bir geçiş süreci içerisinde olduğunu belirttikten sonra, bu noktada değinilmesi gereken önemli bir husus daha vardır. O da, söz konusu ekin bütün kullanımlarının bu geçiş sürecinin aynı noktasında olmadığıdır. Yani, bir kelimedeki kullanımında +cA eki çekim ekliğini korurken, bir başkasında yapım eki, başka bir kullanımında ise çekim ekliğinden kurtulmamış bir yapım eki de olabilmektedir. Bundan dolayı, +cA ekinin farklı görünümleri farklı eklermiş gibi değerlendirilip farklı terimlerle ifade edilebilir. Sonuçta, söz konusu ekin geçirdiği değişim sürecindeki farklı kullanımlarına ve eklendiği kelimelerdeki yapı özelliklerine göre üç farklı kullanım tespit edilmiş ve bunların hangi işlevleri üstlendiği ve hangi terimlerle ifade edilebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden, üç türlü +cA eki olduğunu düşünmek mümkündür:

a. Çekim eki olan +cA: Aslında çekim eki görevinde olan +cA ile yapım eki olma sürecine girmiş (yapımsı eki) +cA'yı tam olarak birbirinden ayırmak bu çalışmanın sınırlarında mümkün görünmemektedir. Çünkü çekim ekliği bu ekin en eski işlevidir ve bu işlevden kopuşun derecesini tayin etmek için daha kapsamlı çalışmalar yapmak gerekmektedir. Yine de +cA'nın yapımsı ve yapım eki olma işlevlerini gösterebilmek adına çekim eki olma işlevi ağır basan bazı örnekler verilebilir: *bence, kanımca, keyfince, sizce, sence, bizce, ömrümce, onca (ona göre), boyunca, gönüncü, aklınca, huyunca, dilediğince, töresince*, vb.

b. Yapımsı eki olan +cA: Öncelikle bu terimin öneri niteliğinde olduğunu söylemek gerekir. Ekin ara sürecini belirtmek için başka bir terim de önerilebilir. Değiniilmesi gereken bir diğer noktaysa +cA'nın bu işlevinin gerçekten bir süreci yansıtıp yansıtmadığıdır. Yani +cA, çekim ekliğinden sıyrılıp yapım eki olma yolundaki ilerleyişini sürdürmekte midir, yoksa bu süreç tamamlanmış ve söz konusu ek, yapımsı eki olarak macerasını yapım eki olmadan noktalamış mıdır? Bu sorunun cevabının ne olduğunu kapsamlı araştırmaların yanında galiba daha çok zaman gösterecektir. Yapımsı eki olma işlevini gösterdiği ileri sürülebilecek bazı örnekler şunlardır: *askerce, güzelce, kolayca, sımsıca, Türkçe* (zarf olarak kullanıldığında), *yiğitçe, çocukça, aptalca, açkça, aylarca, delice, çalgınca, binlerce, bilgice, malca, paraca, yaşca*, vb.

c. Yapım eki olan +cA: Yapım eki görevinde kullanılan +cA eki için daha kesin örnekler vermek mümkündür: *Çamlıca, Çatalca, Çukurca, Derince, kokarca, karaca, boğmaca, ılıca, kaplıca, düşünce, eğlence, güvence, dönence, çekince, çekmece, söylenece, önce, sivilce, Türkçe* (ad olarak kullanıldığında), vb. Bunun nedeni, +cA'nın yapım eki olma sürecini tamamlamış olmasının verdiği belirgin bir netlik olabilir.

4. Sonuç

+cA ekinin kendisi geçiş aşamasında olan bir ek olduğu için diğer eklerden farklı görünüm sergilemektedir. Bu ekin belirtilen farklılıkları, dil bilgisi kitaplarında da gerektiği şekilde betimlenip açıklanamamıştır. Bu nedenle, tutarsız ve sebebi açıklanmamış ya da açıklanamayacak sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu tutarsızlıklar sadece betimleme düzeyinde kalmamış terimlere de yansımıştır. Örneğin aynı kelimedeki +cA eki, bir dil bilgisi kitabında eşitlik durum eki, bir başkasında addan ad veya sıfat yapan yapım eki olarak gösterilebilmektedir.⁷ Böylesi bir kavram ve terim karmaşasından dil öğretiminin ve dolayısıyla öğrencilerin olumsuz yönde etkileneceği açıktır. Bu yüzden +cA ekinin diğer eklerden farklı bir özelliğinden kaynaklanan işlevlerini net bir şekilde ortaya koyabilmek için, bu işlevleri gösterecek terimleri bulup kullanmak gerekmektedir. Bundan dolayı, yapı özelliklerine göre üç türlü +cA eki düşünmek ve bunları farklı terimlerle adlandırmak daha yerinde olacaktır. Bu yazıda, söz konusu ekin çekim ve yapım eki olarak sınıflandırılmasının yanında üçüncü olarak, ne çekim ne de yapım eki olan ya da hem çekim hem de yapım eki özellikleri gösteren türü için *yapımsı eki* adlandırılması önerilmiştir. Yapı özelliklerine dayalı bu üçlü sınıflandırmanın, +cA ekiyle kullanılan kelimelerin anlamlarının incelenmesiyle tamamlanması ve yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle yapıldığı takdirde, +cA eki bütün işlevleriyle gösterilebilecek, yapım ve çekim eki gibi dar bir ek tasnifinin içine sıkıştırılmamış olacaktır.

Kaynakça

- Bozkurt, Fuat (1995), *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
Demircan, Ömer (2001), *Türkçenin Ezgisi*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı.
Ediskun, Haydar (1999), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
Ergin, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak yayınları.
Gencan, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, İstanbul: Ayraç Yayınevi.
Hengirmen, Mehmet (1998), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi.
Koç, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Korkmaz, Zeynep (1995a), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (1. cilt), Ankara: TDK.
_____ (1995b), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: TDK.
Korkmaz, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK.
Türkçe Sözlük I-II (1998), Ankara: TDK.

⁷ Örneğin, *insanca* ve *olanca* kelimelerindeki +cA eki Korkmaz (2003: 325-328) tarafından çekim, Ediskun (1999:146) tarafından da yapım eki olarak sınıflandırılmaktadır.